

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

О. Ю. Макаренко,
доктор юридичних наук, доцент,
в. о. завідувача кафедри права
Криворізького економічного інституту
Криворізького національного університету

УДК 349.41:332.3

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА НАДРА

Розглянуто окремі аспекти правового регулювання права власності на надра, визначено його сутність і зміст. Проаналізовано останні дослідження із вказаної теми, здійснено історичний аналіз наукових робіт, зіставлено порівняльний аналіз наукових робіт вітчизняних та закордонних науковців. Окрему увагу приділено особливостям транскордонних родовищ, що є необхідним, оскільки рідинні та газоподібні копалини в процесі розробки мігрують. Розглянуто правову природу права власності з урахуванням його тісного взаємозв'язку з такими категоріями цивільного та гірничого права, як речове та майнове. Охарактеризовано надра, а також корисні копалини та інші ресурси, що містяться в них, як об'єкти права власності. На підставі проведення аналізу механізму переходу власності на ресурс надр від держави (надавача дозволу) до користувача надр виділено відповідні механізми передачі такого права; зазначено, що на самі надра не можна встановити жодні речові права ні на користь приватної особи, ні на користь держави; право власності на копалини встановлюється лише після дозволеного державою виділення їх з надр з дотриманням встановлених законами умов.

Ключові слова: надра, надрокористувач, право власності, цивільно-правові відносини, ліцензія.

Надра як об'єкт права власності має подвійний характер. Це проявляється в тому, що надра:

— з одного боку, є невід'ємною складовою біосфери і, як інші природні ресурси (земельні, водні та ін.), всенародним надбанням. Це дозволяє розглядати їх як об'єкт виключної власності Українського народу;

— з іншого боку, ресурси надр (корисні копалини, підземний простір та ін.) у процесі користування надрами перетворюються в товар (продукцію, майно) і стають предметом цивільно-правових, господарських угод (договорів), а відтак є об'єктом цивільно-майнових та господарських відносин.

© Макаренко О. Ю., 2013

У системі відносин надрокористування право власності на надра, родовища корисних копалин та інші геологічні ресурси посідає чільне місце. Тому визначення його сутності і змісту є однією з фундаментальних і складних проблем гірничого права. Відтак дослідження цієї проблеми буде спрямовано на визначення істотних ознак об'єктів власності на надра та специфіки правового регулювання відносин власності у сфері користування.

Проблеми надрокористування раніше розглядалися у працях відомих науковців у галузі земельного, екологічного та природоресурсного права: Г. І. Балюк, Л. О. Бондаря, Н. С. Гавриш, О. В. Глозової, А. Й. Годованюка, С. В. Гошовського, В. К. Гуревського, П. Д. Індіченка, Т. М. Кілічава, Р. С. Кіріна, І. М. Козьякова, М. В. Краснової, П. Ф. Кулініча, А. М. Мірошніченка, В. Л. Мунтяна, В. В. Носіка, Є. О. Платонової, О. О. Погрібно, С. В. Разметаєва, В. І. Семчика, Н. І. Титової, Н. В. Черкаської, Ю. С. Шемшученка, В. З. Янчука та інших вітчизняних учених-юристів.

Метою статті є проведення аналізу питання права власності на надра, механізму переходу права власності на ресурси надр від держави до надрокористувача та виділення на підставі проведеного аналізу механізмів переходу відповідного права власності.

Насамперед, характеристику надр, корисних копалин та інших ресурсів, що містяться в них, як об'єкта права власності значною мірою вирізняють такі особливості:

- 1) надра та ресурси, що містяться в них (мінерально-сировинні, енергетичні, просторово-базисні, інформаційні тощо), є витвором природи, а не діяльності людини і суспільства;
- 2) просторова маса надр, об'єкт та розташування є складновідтворюваними або взагалі не можуть бути відновлені чи прирощені шляхом суспільного виробництва;
- 3) надра через вичерпність та непоновлюваність обмежені кількісно і якісно;
- 4) надра — не просто компонент природи, він є суспільно затребуваним (бо приносить вигоду суспільству і здійснює значний вплив на його благополуччя);
- 5) надра не мають реальної вартості в суто економічному розумінні і не є товаром до вилучення, тобто до відмежування від загального масиву;
- 6) надра в природному (незайманому) стані фізично нерухомі і непереміщувані у просторі;
- 7) надра є об'єктом захисту від надмірного та нераціонального споживання;
- 8) відмова від використання надр запобігає зношуванню, деградації та приведенню в стан непридатності.

Особливий вплив на формування відносин власності на надра належним чином здійснює обставина, беззаперечна в екологічному аспекті, — діяльність людини. По суті, вона у відносинах із надрами має такі ж самі масштаби та наслідки, як і геологічні процеси, що тривають мільярди років, але за інтенсивністю значно перевищує геологічну силу. Наприклад, вилучені людством із надр близько 70 % нафти і 50 % вугілля видобути за минулі 15–20 років, а за останнє десятиліття світове споживання нафти, газу й вугілля зросло майже вдвічі. Видобування нафти сьогодні знаходиться на рівні 3 млрд. т. на рік [1, с. 41].

Часто через антропогенне вторгнення в літосферу Землі з метою видобутку корисних копалин та інших георесурсів величезні ділянки надр кардинально змінюють свою первинну якість. Наслідком є утворення нового літосферного об'єкта (антропогенно (техногенно) порушених надр), який становить певний простір, оточений непорушеною літосферою, і складається із зон техногенної руйнації та геомеханічної зміни фізичного стану геологічного середовища, викликаних цією руйнацією. У такому просторі корисні властивості надр, притаманні їм раніше, зникають, а системні взаємозв'язки наявних у ньому субстанції (води, мінералів, газів) та характеристик (цілісність, непроникність, поглинальна властивість тощо) руйнуються або суттєво погіршуються.

Отже, характеристика антропогенно змінених надр уже не дає підстав розглядати їх з точки зору корисності, оскільки вони несуть переважно шкідливі, небезпечні для людини та суспільства (передусім в екологічному сенсі) властивості та явища. В. І. Андрейцев з цього приводу слушно зауважив: “Деградоване навколишнє природне середовище потребує не так охорони, як зумовлює систему захисту від нього всього живого, оскільки воно перетворюється на джерело небезпеки для природних систем і комплексів, ландшафтів, живих організмів, самої людини і суспільства в цілому. Висловлюючись високим стилем, якщо дорога уготована на Голгофу, то має йтися не про охорону, а спасіння приреченого” [2, с. 88].

Поза сумнівом, наведені обставини специфічно впливають на формування відносин власності на надра. Небезпечний простір техногенно порушених надр підлягає ізоляції від природних комплексів і соціоприродних систем за допомогою встановлення спеціального правового режиму, що обмежував би або забороняв проживання населення на певних територіях, а також здійснення суспільного виробництва і приватного підприємництва, впровадження системи заходів з локалізації та ліквідації джерел небезпеки. З правової точки зору, важливою особливістю надр як природного об’єкта є можливість їх раціонального використання та індивідуалізації, оборотоздатність і правові форми їх експлуатації, організація публічного контролю за їх використанням охороною тощо.

Існує й інший підхід. Наприклад, розглядаючи правову природу права власності на надра, Б. Д. Ключкін акцентує увагу на його тісному взаємозв’язку з такими категоріями цивільного та гірничого права, як речове і майнове право (передусім акцентує увагу на нерухомому майні). “У гірничому праві власниками та орендарями речові реалізуються як права користування наданням їх ділянки надр та родовищ копалин” [3, с. 112]. У сучасній юридичній науці речове право визначають як абсолютне цивільне суб’єктивне право, що полягає у можливості чітко визначеної законом поведінки правомочної особи щодо індивідуально визначеної речі у своїх інтересах.

Конститутивними ознаками, які характеризують сутність усіх без винятку об’єктів права власності, у тому числі надр, є дискретність предметів (елементів) навколишнього світу та їх юридична прив’язка до певного суб’єкта. Таким чином, під час розгляду суті речового права на перший план слід висувати ставлення особи до речі (як об’єкта цього права). Саме внутрішні ознаки об’єкта (властивість дискретності) визначають характер права як речового. Тому об’єктом, передусім, є річ як предмет матеріального світу. Інакше кажучи, нема речі — нема й речового права. Унаслідок цього строк речового права визначається часом існування речі у вигляді матеріального блага (стосовно права власності), необхідністю в ній та її здатністю задовольнити потреби, виходячи з цільового призначення [4, с. 147].

Отже, надра як об’єкт речового права можна розглядати лише в тому часовому проміжку і в тій якості, що дадуть змогу використовувати їх корисні властивості з певною метою. Тому реалізація суб’єктом речового права на надра мети, наприклад, відпрацювання родовища корисної копалини з повним погашенням запасів оцінюється ним як досягнення запрограмованого результату. “Гірнича промисловість, — зазначав А. А. Штоф, — має справу з матеріалом, що у природі не відновлюється; ця печальна для людства істина не ставиться під сумнів ...” [5].

У деяких випадках зміна мети, з якою від початку використовувались надра, призводить до зміни виду надрокористування. Наприклад, надрокористувач після видобування корисної копалини продовжує експлуатувати гірничі виробки, використовуючи корисні властивості порожнин підземного простору. Але і в цьому разі корисність надр визначатиметься часом існування цих виробок, меншим порівняно з геологічним часом. Врешті-решт, корисні властивості вичерпуються у певному доступному для огляду та виміру проміжку часу.

Втрата корисності дискретним індивідуально визначеним простором надр призводить до зміни його правової характеристики. Отже, переставши бути

корисними, надра втрачають ознаки речі, а значить — перестають бути об'єктом речового права, залишаючись при цьому об'єктом матеріального світу, що виник у результаті антропогенної діяльності і має переважно негативні властивості.

Зазначимо, що в деяких сучасних наукових публікаціях, присвячених проблемі права власності на надра, викладена обставина не привернула увагу дослідників. Так, М. В. Бородач, нарікаючи, що законодавство не визнає положення, відоме ще римському праву класичного періоду, відповідно до якого власник земельної ділянки є власником усього, що знаходиться над її поверхнею і під нею, пропонує поєднання речових прав на земельну ділянку і речових прав на ділянку надр. “Роздільний розгляд речових прав на земельну ділянку і на ділянку надр під нею, — зазначає цей автор, — не зовсім виправданий з огляду на невизначеність співвідношення норм земельного законодавства та законодавства про інші природні ресурси” [6, с. 92–95]. Вочевидь, нічим іншим, крім бажання ввести надра в необмежений цивільний оборот пояснити таку позицію не можна.

Існує причина, що ставить під сумнів продуктивність поєднання при надрокористуванні прав на ділянку надр і земельну ділянку. Будучи основою поверхні земельної ділянки (шару ґрунту), надра слугують нижньою межею земної кори, а у природному стані є також і нижньою межею географічної (ландшафтною) оболонки Землі [7, с. 97].

Отже, в об'єктивному матеріальному світі ці простори взаємопов'язані й утворюють єдину природно збалансовану систему літосфери. Проведення гірничих та інших робіт, пов'язаних із руйнуванням та переміщенням порід і утворенням порожнин, супроводжується порушенням природної рівноваги та реальною можливістю виникнення небезпечних і шкідливих явищ не лише під землею, а й на поверхні. Зрушення, які відбуваються в земній корі, та причини, що їх викликають, утворюють деформаційний фактор. Цей фактор проявляється у різних формах, але в усіх випадках відображається на земельній ділянці, помітно зменшуючи її здатність задовольняти потреби, обумовлені цільовим призначенням. Наприклад, зменшується родючість ґрунту в результаті зниження рівня ґрунтових вод чи повного їх зникнення. Як правило, наслідком експлуатації ділянки надр є тріщини, провали, просідання, розколи, завали та інші зміни земної поверхні. На кінець земельна ділянка стає взагалі непридатною, оскільки її використання є проблематичним навіть як базису для розташування споруд, будівель та будь-яких інших об'єктів.

Варто зазначити, що розміщення об'єктів будівництва на земній поверхні або підземних споруд, не пов'язаних із видобутком корисних копалин, у масиві гірських порід, у якому видобуто корисні копалини, має певний гірничо-правовий режим. Розташування об'єктів будівництва допускається, як правило, після завершення процесу зрушення земної поверхні і в разі відсутності непогашених гірських виробок та порожнин, що знаходяться на малих глибинах.

Якщо процес зрушення земної поверхні не зрушений, забудовувати території дозволяється тільки за погодженням із органами державного будівельного та гірничого нагляду. Характерним для моніторингу сучасних змін, що відбуваються у земній корі та пов'язані з надрокористуванням, є те, що їх початок і закінчення не виходять за межі інтервалу безпосередньо процесу спостереження. Тривалість же самих процесів більша й вимірюється геологічним часом.

Такі ж самі особливості характерні й у випадку створення підземних об'єктів з метою, не пов'язаною з видобутком корисних копалин, наприклад, комплекс підземної споруди та наземної будови. Практика експлуатації підземних споруд засвідчує, що фізичні характеристики надр, зокрема їх захисні властивості, дають можливість у декілька разів подовжити час використання підземного об'єкта порівняно з аналогом, розташованим на поверхні землі. Отже, у такому випадку виникає протилежна ситуація.

Наявність корисних властивостей ділянки надр, що містить антропогенну порожнину, значно зменшує можливість використання земельної ділянки, виходячи

з її цільового призначення. Насамперед потрібно враховувати, що однією з умов права власності є заборона на використання благ і ресурсів у спосіб, що завдає шкоди зовнішньому середовищу або іншим учасникам права. Отже, така ділянка не може бути повторно використана для будівництва будь-якої будівлі з точки зору безпеки, або ж її вартість збільшиться до рівня, що не відповідає прибуткам через значні витрати коштів на таке будівництво.

І в першому, і в другому випадках земельна ділянка фактично втрачає властивості матеріального блага і здатність задовольняти потреби за цільовим призначенням, а тому стає непридатною для суб'єкта, і відповідно властивості, що притаманні об'єкту речового права.

Наступною особливістю є відмінність між об'єктивним та суб'єктивним аспектами розуміння сутності відносин права власності на надра. У суб'єктивному сенсі право власності на надра розглядається як сукупність правомочностей суб'єкта права власності (власника) щодо володіння, користування та розпорядження надрами.

У суб'єктивному розумінні це право є системою норм, що закріплюють належність надр (а значить — і корисних копалин, енергії, порожнин тощо, які містяться в них) певним суб'єктам і регулюють порядок та умови володіння, користування та розпорядження ними. Відносини права власності на надра в об'єктивному плані становлять предмет низки галузей у системі права держави України: конституційного, цивільного, гірничого, земельного, водного, екологічного права тощо. З огляду на це поняття надр як об'єкт права власності є умовною правовою категорією, використання якої дає можливість у контексті права індивідуалізувати частину природного середовища, щоб одночасно визнати її як предмет правового регулювання відносин власності та об'єкт правової охорони.

Стаття 13 Конституції України відображає режим виключної власності Українського народу. І тому ні громадяни, ні юридичні особи не можуть бути власниками надр, вони лише можуть володіти окремими ділянками на праві користування, що має яскраво виражений цільовий характер. Ця обставина дає підстави вилучити зміст ст. 13 Основного закону таким чином, щоб проголосити державний фонд надр (ст. 5 Кодексу України про надра) не власністю, а основним надбанням народу України, яке підлягає особливій правовій охороні.

Ще сторіччя тому відомий київський фахівець у галузі гірничого права В. А. Удінцев зауважував, що на надра не може бути встановлено право власності, оскільки надра не існують як певний предмет, який містить кількісно-якісні характеристики, що визначаються при безпосередньому сприйнятті. На його думку, поки копалини, що залягають у надрах, не відділені від прихованих під землею шарів, вони не можуть фігурувати в цивільному обігу, не здатні бути предметом володіння ні індивідуального, ні суспільного, хоча економічне благо земних надр як джерела викопних багатств — безсумнівне [8].

Підсумовуючи наведені вище міркування, слід зазначити, що на самі надра не можна встановити жодних речових прав ні на користь приватної особи, ні на користь держави. А право власності на мінерали, метали й узагалі копалини встановлюється лише після дозволеного державою з дотриманням встановлених законами умов виділення їх із надр. Інакше вони можуть бути залучені в цивільний обіг лише після їх відділення від надр у результаті правомірного, правильного і безпечного видобутку та вилучення. Згідно з Кодексом України про надра (ст. 13) користувачами надр можуть бути підприємства, установи, організації, громадяни України, а також іноземні юридичні особи та громадяни. Ця норма дозволяє державі залучити приватний капітал іноземного та національного походження, що, безумовно сприяє розвитку гірничої галузі. За критерієм правового статусу права видобутку корисних копалин виділяють:

а) видобуток корисних копалин вітчизняними суб'єктами (вітчизняні користувачі);

- б) видобуток корисних копалин іноземними суб'єктами (іноземні користувачі);
- в) видобуток корисних копалин спільними суб'єктами (спільні користувачі).

З точки зору можливості використання ресурсів надр, їх можна поділити на дві основні групи: корисні копалини (так звана мінеральна сировина) та інші корисні якості надр, що дають користувачу надр можливість використання матеріальних або не матеріальних (естетичних та ін.) благ. Перша група за своєю значністю є визначальною.

Усі корисні копалини поділяються за своїми якостями на три великі групи: тверді, рідинні й газоподібні. Тверді корисні копалини в пластових умовах є нерухомими. Підземне розташування стволу шахти легко фіксується з поверхнею землі. Відтак проникнути в чужу зону непомітно неможливо.

Рідинні та газоподібні копалини в процесі розробки мігрують, оскільки стікають до забою порожнини (так званої зони дренажу). Для нафтових родовищ її радіус, як правило, складає 600–800 м, а для газових — теоретично не обмежений. Саме ця якість, зокрема, нафти на початку великомасштабних розробок покладів нафти створила низку спірних ситуацій, які доводилось вирішувати в судовому порядку. Найбільш гостро ця проблема проявилась у США, які на початку ХХ ст. стали основною нафтодобувною країною світу. У 1906 році в суді слухалась справа *Бернарда проти "Моногахел нейчурал газкомпанії"*. Суть справи полягала в тому, що один користувач надр (відповідач) пробував отвір у межі суміжної ділянки, що належала іншому користувачу (позивачу), і частково почав добувати нафту, яка залягала під поверхнею чужої ділянки. Суд відмовив у позові і постановив: "Ідіть і робіть те саме". Цим було узаконено так зване "право заволодіння (захвату)" (*Rule of Capture*).

У США, де діяла англо-саксонська система прецедентного права, таке рішення мало визначальне значення. У той час ще не було розроблено наукових основ розробки нафтових родовищ, а сама розробка спрямовувалась на максимальний видобуток продукції. Проте це рішення відіграло і свою корисну роль. Воно дало поштовх розвитку бокового буріння, яке сьогодні є одним із найбільш ефективних способів освоєння родовищ.

Безконтрольна система розробки не могла довго існувати, оскільки приводила до значних втрат нафти в пласту. Усвідомлення цього знайшло відображення в класичній судовій справі *Еліффа проти "Тексас дріллінг компанії"*. На "право заволодіння" були встановлені обмеження, згідно з якими родовища, що належать різним користувачам, розділялись на ділянки за єдиним проектом розробки. Кожний із них отримав право на видобуток певного об'єму нафти, пропорційного кількості запасів, що містяться на всій ділянці родовища. Пізніше різні штати ввели суворі правила щодо розташування свердловин з метою недопущення фізичних і економічних втрат ресурсів сировини та стимулювання раціональної розробки родовищ. На сьогодні у світі такий порядок є загальноприйнятим. Промисловий видобуток газу почався пізніше нафти, внаслідок чого ці проблеми вже не мали такої гостроти [9, с. 114–115].

У процесі обробки та підготовки добутої мінеральної сировини, як і реалізації та надання їй товарних кондицій, а також первинної переробки, частина добутої продукції перетворюється у відходи. Відносини, що виникають у зв'язку з їх використанням та пов'язаних з цим переробних підприємств, регулюються Кодексом України про надра, Гірничим законом та іншими законами України.

Відповідно до положень ЦК України право власності на відходи належить власнику добутих корисних копалин. І тільки якщо вони були викинуті або іншим чином залишені з метою відмови від права власності на них, особа, у власності, володінні чи користуванні якої знаходиться земельна ділянка чи інший об'єкт, де перебувають викинуті відходи, може звернути їх у свою власність, приступивши до їх використання чи здійснення інших дій, які свідчать про їх привласнення.

Для твердих корисних копалин перехід права власності від держави (надавача дозволу) до користувача надр здійснюється в момент відділення корисної копалини

від масиву гірничих порід. Цей перехід не повинен пов'язуватись з тим, чи піднята корисна копалина на поверхню. При розробці родовища відкритим способом вони і так залишаються на поверхні, а при підземному способі розробки корисні копалини не завжди піднімаються на поверхню, оскільки в деяких випадках вони можуть доставлятися на збагачувальні фабрики для переробки безпосередньо по підземних комунікаціях.

Для рідинних чи газоподібних корисних копалин або твердих корисних копалин, що добуваються методами фізико-хімічної геотехнології (через свердловину), перехід права власності на них до користувача виникає з моменту доставки корисної копалини до устя свердловини відповідно до проекту розробки родовища й облаштування рудника чи промислу.

Аналіз механізму переходу власності на ресурс надр від держави (надавача дозволу) до користувача надр дає підстави виділити такі ситуації:

1. Користувач надр отримав дозвіл на використання природного підземного простору (площини) для будівництва якої-небудь інженерної споруди (наприклад, гаража чи складу). У процесі будівництва користувач надр зробив необхідні покращення, наприклад, звів бетонну стіну, а також установив потрібні прилади та обладнання. Дії користувача ресурсів надр у цьому випадку регулюються ст. 778 ЦК України, із якої слідує, що здійснені поліпшення (в цьому випадку користувачем надр), які можуть бути відокремлені від орендованого майна (прилади та обладнання), є його власністю, якщо інше не встановлено договором оренди. У разі, коли орендар (користувач надр) здійснив за власні кошти за згодою орендодавця (організації, що видала ліцензію) поліпшення орендованого майна, яке не можна відокремити від речі без її пошкодження (наприклад, бетонна стіна), орендар має право після закінчення договору (ліцензії на право користування) на відшкодування вартості цього поліпшення, якщо інше не передбачено умовами ліцензії. Таким чином, якщо користувач надр використовує підземний простір для будівництва й експлуатації підземної споруди з метою, не пов'язаною з видобутком корисних копалин, підземний простір не переходить у його власність.

2. Користувач надр отримав дозвіл на використання техногенного простору (який виник у результаті виробничої діяльності людини, але не самого користувача надр), наприклад, підземних гірничих робіт для схову відходів і згідно з умовами ліцензії здійснив як відокремлені, так і невідокремлені для майна покращення. У цьому випадку (так як і в попередньому) відокремлені покращення є його власністю, якщо інше не встановлено умовами ліцензії. Затрати користувача надр на покращення, які не відокремлені без шкоди для майна, підлягають відшкодуванню, якщо інше не визначено умовами ліцензії. Таким чином, якщо користувач надр використовує техногенний простір для будівництва й експлуатації підземної споруди з метою, не пов'язаною з видобутком корисних копалин, техногенний підземний простір, створений не ним, не переходить у його власність.

3. Користувач надр отримав дозвіл на будівництво й експлуатацію підземного об'єкта, при цьому в дозволі встановлено, що користувач надр зобов'язаний самостійно створити техногенний простір і провести в ньому необхідні покращення й облаштування. Така правова колізія не визначена в законодавстві України про надра, однак за аналогією до раніше розглянутих ситуацій можна вважати, що у разі переходу права користування цією ділянкою надр до іншого суб'єкта господарської діяльності перший користувач надр має право на відшкодування витрат на створення техногенного простору, його покращення й облаштування (якщо інше не встановлено умовами дозволу (ліцензії)).

Список використаних джерел

1. Харлампиди, Х. Э. Проблема сырья в обстановке истощения природных ресурсов [Текст] / Х. Э. Харлампиди // Соросовский образовательный журнал. — 1999. — № 1. — С. 41–46.

2. *Андрейцев, В. И.* Право екологічної безпеки [Текст] : навч. та наук.-практ. посібн. / В. И. Андрейцев. — К. : Знання-Прес, 2002. — 332 с.
3. *Клюкин, Б. Д.* Горные отношения в странах Западной Европы и Америки [Текст] / Б. Д. Клюкин. — М. : Городец-издат, 2000. — 443 с.
4. *Панченко, М. И.* Цивільне право України [Текст] : навч. посіб. / М. И. Панченко. — К. : Знання 2006. — 583 с.
5. *Штоф, А.* Горное право. Сравнительное изложение горных законов, действующих в России и в главнейших горнопромышленных государствах Западной Европы [Текст] / А. Штоф. — СПб. : Типография М. М. Стасюлевича, 1896. — 618 с.
6. *Бородач, М. В.* О некоторых вопросах разграничения прав государственной собственности на нефтегазоносные участки недр и их соотношения с правами на землю и другие природные ресурсы [Текст] / М. В. Бородач // *Налоги. Инвестиции. Капитал.* — 2003. — № 1–2. — С. 92–95.
7. *Подобедов, Н. С.* Природные ресурсы Земли и охрана окружающей природной среды [Текст] / Н. С. Подобедов. — М. : Наука, 1985. — 236 с.
8. *Удинцев, В.* Русское горноземельное право [Текст] / В. Удинцев. — К. : Типография И. И. Чоколова, 1909. — 371 с.
9. *Перчік, А. І.* Гірниче право [Текст] : підручн. / А. І. Перчік. — [вид. 2-е перероб. і доп.]. — М. : ФІЛЮЛОГІЯ ТРИ, 2002. — 525 с.

*Рекомендовано до друку кафедрою правознавства
Криворізького економічного інституту Криворізького національного університету
(протокол № 6 від 28 червня 2013 року)*

Надійшла до редакції 06.08.2013

Макаренко А. Ю. Отдельные аспекты правового регулирования права собственности на недра

Рассмотрены отдельные аспекты правового регулирования права собственности на недра, определены его сущность и содержание. Проанализированы последние исследования по указанной теме, осуществлен исторический анализ научных работ, сопоставлены научные работы отечественных и зарубежных ученых. Отдельное внимание уделено особенностям трансграничных месторождений, что необходимо, поскольку жидкостные и газообразные ископаемые в процессе разработки мигрируют. Рассмотрена правовая природа права собственности с учетом его тесной взаимосвязи с такими категориями гражданского и горного права, как вещное и имущественное. Данная характеристика недр, а также полезных ископаемых и других ресурсов, содержащихся в них, как объекта права собственности. В результате проведения анализа механизма перехода собственности на ресурс недр от государства (предоставляющего разрешения) к пользователю недр выделены соответствующие механизмы передачи такого права, указано, что на самые недра нельзя установить никаких прав ни в пользу частного лица, ни в пользу государства, право собственности на ископаемые устанавливается после разрешенного государством выделения их из недр с соблюдением установленных законом условий.

Ключевые слова: *недра, недропользователь, право собственности, гражданско-правовые отношения, лицензия.*

Makarenko, A. Yu. Some Aspects of Regulation of Ownership of the Subsoil

Some aspects of regulation of ownership of the subsoil are considered, its nature and content are identified. Recent studies of the above stated subject have been analyzed, a historical analysis of scientific papers is performed, and research papers of domestic and foreign scholars are compared. Special attention is paid to the peculiarities of cross-border deposits, which is necessary because the liquid and gaseous fossil migrate during development. The legal nature of property rights is considered, taking into account its close relationship with the following categories of civil and mining rights as proprietary and property. The characteristic of mineral resources and mineral and other resources they contain is given, as an object of property rights. As a result of analyzing the mechanism of transfer of ownership of mineral resources from the government (grantor permission) to the subsoil user allocated appropriate transfer mechanisms such law states that at most depths cannot determine any proprietary rights in favor of any private person or to the state, the right ownership of minerals is established only when authorized by the State in compliance with the conditions laid down by the laws of the allocation of mineral resources.

Keywords: *subsoil, using subsoil ownership, civil relations, license.*